

Pod ochranou svatých. Patroni sakrálních míst i profánních řemesel v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi

KARIN PÁTROVÁ

Karin Pátrová, Under the protection of saints: Patrons of sacral places and profane crafts in Brandýs nad Labem – Stará Boleslav

The article maps patronica (dedications) of churches and chapels in Brandýs nad Labem and Stará Boleslav from the early Middle Ages till today. It not only focuses on the popularity of individual saints in both parts of the town but also on the history and architectonic development of the analysed church buildings. The paper describes the cults of St Wenceslas and Our Lady, which was dominant in Stará Boleslav, as well as Christian and Baroque saints that were popular in Brandýs nad Labem. In the paper, the author also pays attention to the patron saints of local craft guilds and their relation to the given craft.

Key words

Brandýs nad Labem – Stará Boleslav, patrocina, saints, churches, chapels, guilds

---

Světcí už od raných křesťanských dob poskytovali ochranu sakrálním stavbám a posvátným místům. Kostely, kaple a později i jednotlivé oltáře byly zasvěcovány oblíbeným svatým, v jejichž svátek se konávaly slavnostní bohoslužby, případně i poutě. Patrocina odrážejí popularitu jednotlivých světců a světic v různých historických obdobích a mohou posloužit jako pomocná datovací pomůcka u kostelů neznámého založení. Stejně tak mohou evokovat vazbu na některý církevní řád. Pod ochranou svatých byly nejen vlastní chrámové prostory, ale i místa vyzdobená jejich obrazem či sochou, přízni některého světce se mohlo těšit i celé město. Také řemeslníci, sdružovaní ve středověkých a novověkých městech do cechovních korporací, se běžně svěřovali do péče světců a za své patrony si vybírali ty, kteří byli nějak spjatí s jejich řemeslem.¹

Brandýs nad Labem a Stará Boleslav, dnes spojené v jedno město, se pyšní vzhledem ke své nevelké rozloze poměrně velkým počtem církevních staveb, jejichž kořeny sahají převážně do středověku. Další kostely a kaple přibýly v renesanci a baroku. Pro tuto dobu máme také v Brandýse nad Labem, od roku 1581 obdařeném městským právem, doloženy řemeslnické cechy. Jejich patrony sice známe až z konce 18. století, můžeme ale předpokládat, že výběr preferovaného světce zůstával po celou dobu neměnný.

¹ Studium patrocinií se u nás zabýval především Zdeněk BOHÁČ, *Časové vrstvy patrocinií českých měst a jejich význam pro dějiny osídlení*, Historická geografie 4, 1970, s. 7–40; *Patrocina jako jeden z pramenů k dějinám osídlení*, Československý časopis historický 21, 1973, s. 369–388 a v dalších příspěvcích. V přílehlém regionu Čelákovicka a okolí i s přihlédnutím k Brandýsu a Staré Boleslavi zasvěcení církevních staveb 10.–16. století zmapovali Ludvík SKRUŽNÝ – Jaroslav ŠPAČEK, *Patrocina kostelů a patronáty světců ve zvoleném mikroregionu východně od Prahy v kontextu církevních dějin*, Středočeský vlastivědný sborník – řada společenskovední 15, 1997, s. 105–154; k tomu srov. Jan SOMMER, *Ke studiu středověkých kostelů v okolí Čelákovic*, Středočeský vlastivědný sborník – řada společenskovední 16, 1998, s. 171–173. Světcí jako patroni cechovních řemesel jsou systematicky zpracováni zejména pro pražské prostředí, přehledně Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, Praha 1992; též Jakub HRDLIČKA – Jaroslav JÁSEK – Vladimír HRUBÝ, *Pět století řemeslné symboliky ve sbírce pečetidel a razítek Archivu hlavního města Prahy. Komentovaný katalog*, Praha 1999.

Stará Boleslav – centrum svatováclavského a mariánského kultu

První zprávy o světcích uctívaných ve sledované oblasti jsou situovány do období kolem čtvrtiny 10. století, kdy staroboleslavské hradiště držel kněžic Boleslav, mladší bratr vládnoucího knížete Václava. Hradiště zde bylo vybudováno koncem 9. století, snad za Boleslavova a Václavova strýce Soběslava, zda tu **kostel zasvěcený sv. Kosmovi a Damiánovi** stával již tehdy, či až za Boleslava, který nechal hradiště opevnit v té době mimořádnou zděnou hradbou, nevíme. Tento dnes již zaniklý kostel patřil k nejstarším sakrálním stavbám přemyslovských Čech.²

Jeho existenci dokládají svatováclavské legendy jako místo, kde byl zavražděn první český světec a pozdější zemský patron kníže sv. Václav, podle závěrů historiků v roce 935.³ Legendy popisují, kterak Václav navštívil Starou Boleslav, sídlo svého mladšího bratra, aby oslavil svátek sv. Kosmy a Damiána, kterým byl zasvěcen zdejší kostel. Kosma a Damián byli bratři žijící ve 3. století v Sýrii, kteří zdarma uzdravovali nemocné, šířili křesťanství a za vlády císaře Diokleciána byli státi. Jsou zobrazováni jako lékaři s medikamenty nebo jinými lékařskými atributy. Jejich patrocinium patří u nás ale k ojedinělým.⁴

Právě před kostelem sv. Kosmy a Damiána byl Václav následujícího dne za úsvitu zavražděn bratrem Boleslavem a jeho družiníky, když se chystal na mši, a v tomto kostele zůstalo jeho tělo po tři roky pohřbené, než bylo z Boleslavova příkazu odvezeno do Prahy. Celá léta zde podle pověsti také zůstaly stopy po knížecí bratrovraždě, krev mučedníka, kterou nebylo možné smýt. Podobu, ba ani přesnou polohu kostela však neznáme, zanikl již ve středověku. Nevíme, zda byl postavený z kamene, či jen ze dřeva, jisté je, že stával někde v prostoru akropole. Církevní tradice klade první hrob sv. Václava do krypty v bazilice sv. Václava, postavené před polovinou 11. století knížetem Břetislavem I. na počest jeho svatého předchůdce na knížecím stolci. Krypta je stejně jako dřívější kostelík zasvěcena sv. Kosmovi a Damiánovi, ve středověkých pramenech se toto patrocinium někdy užívá i pro celou baziliku. Archeologický průzkum svatováclavské baziliky sice návaznost těchto dvou staveb nepotvrdil ani nevyvrátil, lze se ale spolu s církevní tradicí oprávněně domnívat, že bazilika zasvěcená sv. Václavu vyrostla na místě jeho umučení a následného pohřbu.⁵

Baziliku sv. Václavu nechal postavit před polovinou 11. století kníže Břetislav I. jako trest, který mu udělil papež Benedikt IX. za to, že v roce 1039 vyplenil polské Hnězdo a uloupil z tamní katedrály ostatky sv. Vojtěcha, jeho bratra Gaudentia a Pěti sv. bratří. Rostoucí úcta k prvnímu českému světci sv. Václavu vedla Břetislava k myšlence vystavět honosný chrám v místech, kde byl sv. Václav zavražděn a následně pohřben, než byly jeho ostatky převezeny do Prahy ke sv. Vítu. Při novém kostele zároveň ustavil kolegiální kapitolu, první církevní instituci tohoto typu na našem území, která měla zajišťovat v pravidelných intervalech se střídající

² Poznatky získané dlouhodobým archeologickým průzkumem staroboleslavského hradiště, který mj. zpřesnil datování některých staveb a odhalil další, dříve neznámé objekty, shrnula obsáhlá publikace editovaná Ivanou BOHÁČOVOU, *Stará Boleslav. Přemyslovský hrad v raném středověku*, Praha 2003 (Mediævalia archaeologica 5). K nejstarším kostelům v Čechách např. Michal LUTOVSKÝ, *Po stopách prvních Přemyslovců I. Zrození státu (872–972). Od Bořivoje I. po Boleslava I.*, Praha 2006, passim.

³ Svatováclavské tematice se věnuje četná literatura, k nejzásadnější z hlediska datace Václavovy smrti i filiace legend náleží monografie Dušana TŘEŠTÍKA, *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–935)*, Praha 1999, passim.

⁴ Věra REMEŠOVÁ, *Ikografie a atributy svatých*, Praha 1991, s. 38; Milan M. BUBEN – Rudolf KUČERA – Otakar A. KUKLA, *Svatí spojují národy. Portréty evropských světců*, Praha 1994, s. 27–28.

⁵ Archeologický průzkum baziliky sv. Václava podrobně popsali Ivana Boháčová a Jaroslav Špaček, in: I. BOHÁČOVÁ (ed.), *Stará Boleslav*, s. 181–198.

kanovnícké hodinky i slavné bohoslužby a pečovat o svatováclavský kult. Jak zaznamenal náš nejstarší kronikář, svatovítský děkan Kosmas, novostavbu baziliky vysvětil dne 19. května 1046 pražský biskup Šebíř.⁶

Kostel má podobu trojlodní baziliky s nepravidelnými závěry bočních lodí, severní boční loď je zakončena tzv. Vrábskou (dříve knížecí) kaplí, která může být podle závěrů nedávného archeologického průzkumu pozůstatkem původního transeptu baziliky.⁷ Pod vyvýšeným kněžištěm se nachází románská krypta sv. Kosmy a Damiána, kam církevní tradice klade původní hrob sv. Václava. V důsledku poškození za husitství a třicetileté války byl kostel několikrát stavebně upravován, převážně barokní sochařská a obrazová výzdoba zachycuje osud hlavního patrona chrámu sv. Václava a další české světce.⁸ Druhá boční kaple je zasvěcena Pěti sv. bratřím, jejichž těla měl kníže Břetislav uložit v bazilice po jejím založení, dnes je však jejich hrob neznámý a odkazuje na ně pouze gotická plenářová deska s částí ostatků v kapitulním pokladu. Jeden z pěti benediktinských mnichů a misionářů italského a polského původu, zavražděných kvůli údajné finanční hotovosti v roce 1003 v Polsku, sv. Kristin, se stal patronem olomoucké diecéze a v olomoucké katedrále sv. Václava jsou od 12. století uloženy také jeho ostatky.⁹ Nejdéle od konce 14. století byli ve staroboleslavské bazilice sv. Václava uctívání i další světci a světice včetně Panny Marie, k jejichž počtě bylo zřízeno několik vedlejších oltářů, ale jejich zasvěcení se v průběhu staletí měnilo.¹⁰

V sousedství svatováclavské baziliky se nachází něco mladší románský jednolodní tribunový **kostel sv. Klimenta**, který pochází nejpozději z 1. poloviny 12. století. Předpokládá se, že byl součástí dvorce některého velmože, nebo snad přímo knížete. Patronátní právo ke kostelu držel panovník, pak šlechtický rod Michaloviců ovládající spolu se sousedním Brandýsem část Staré Boleslavi, později staroboleslavská kapitula, která zde mívala svá zasedání.¹¹

Uvnitř kostela se nachází silně poškozené nástěnné malby, objevené na samém sklonku 19. století pod pozdější přemalbou a kladené do druhé až třetí čtvrtiny 12. století. Lze na nich rozeznat zlomky postav apoštolů a dvou jezdců v apsidě, výjevy z legendy o sv. Klimentu na jižní stěně, postavu anděla a tři ženské postavy v medailonech pod bývalou tribunou, nově objevenou postavu biskupa (snad sv. Klimenta) na severní stěně. Identifikace ženských figur je

⁶ Karel HRDINA – Marie BLÁHOVÁ (eds.), *Kosmova kronika česká*, Praha 1972, s. 79–86 a 94. Barbara KRZEMIEŃSKA, *Břetislav I. Čechy a střední Evropa v první polovině XI. století*, Praha 2¹⁹⁹⁹, s. 230–253. Ke kapitule blíže Karin PÁTROVÁ, *Stará Boleslav a její místo v českých církevních dějinách. Sv. Václav, kapitula, paládium*, Brandýs nad Labem – Stará Boleslav 2009, s. 27–48.

⁷ I. BOHÁČOVÁ (ed.), *Stará Boleslav*, s. 195.

⁸ Antonín PODLAHA – Eduard ŠITTLER, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století. XV. Politický okres Karlínský*, Praha 1901, s. 7–63; Jan OULÍK, *Znaky donátorů na obrazech svatováclavského cyklu v bazilice sv. Václava ve Staré Boleslavi*, Studie a zprávy. Historický sborník pražského okolí 3, 2003, s. 7–31; k dějinám kostela Justin Václav PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem. Město, panství a okres III*, Brandýs nad Labem 1913, s. 360–370.

⁹ M. M. BUBEN – R. KUČERA – O. A. KUKLA, *Svatí spojují národy*, s. 76–78. Legendu o Pěti sv. bratřích zaznamenal už kronikář Kosmas, Karel HRDINA – Marie BLÁHOVÁ (eds.), *Kosmova kronika česká*, s. 64–67.

¹⁰ Viz např. Antonín PODLAHA (ed.), *Libri erectionis archidioecesis pragensis saeculo XIV. et XV. Liber VI. (1397–1405)*, Praha 1927, č. 70, s. 128–131 (oltář Všech svatých, zřízený r. 1399); č. 204, s. 393n. (oltář svatě Trojice a Panny Marie z roku 1404). Další oltáře zmiňuje Justin Václav PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem. Město, panství a okres I*, Brandýs nad Labem 1908, s. 118n.; TÝŽ, *Brandejs nad Labem III*, s. 369.

¹¹ K dataci I. BOHÁČOVÁ (ed.), *Stará Boleslav*, s. 196n.; k dějinám J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem III*, s. 370; A. PODLAHA – E. ŠITTLER, *Soupis památek XV*, s. 65–69.

sporná, podle některých názorů mohly být medailony původně čtyři. V ženských postavách byl spatřován mj. oblíbený raně středověký námět *Artes liberales* – Filosofie vládnoucí Fyzice, Etice a Logice, nebo alegorické postavy představující Moudrost, Naději a Dceru sionskou, eventuálně tři různé modifikace Panny Marie.¹²

Vyobrazení věnované patronu kostela sv. Klimentovi zachycuje nejdůležitější události ze života světce. Podle legendy byl Kliment v 1. století za císaře Trajána uvězněn na Krymu a s kotvou na krku vhozen do moře, protože křesťanům, pracujícím nuceně v mramorových lomech, vyvedl zázračným způsobem pramen, a tak obrátil mnoho pohanů na křesťanskou víru. Jeho údajné ostatky našli při misijní cestě k Chazarům, ještě před svým příchodem na Velkou Moravu, Cyril s Metodějem a přinesli je roku 869 do Říma. U nás byl tomuto světcovi zasvěcen už kostel vybudovaný prvním křesťanským knížetem Bořivojem na Levém Hradci a svatoklimentské *patrocinium* patří k nejstarším u nás vůbec.¹³

K výraznému svatováclavskému kultu ve Staré Boleslavi se v barokním období nebyvale rozšířil další významný **kult Panny Marie**, zpodobněný v drobném kovovém reliéfu Madony, od třicetileté války nazývaném též *Palladium země české*, které mělo ochraňovat celé království. I když je reliéf gotický, dnes datovaný do osmdesátých let 14. století, nevíme o jeho původu nic bližšího; neznáme objednavatele ani chrám, pro něhož byl určen. Teprve přelom 16. a 17. století přináší první informace o zázračné Madoně a poutím k ní, starší dějiny Palladia se pak snažily vyplnit barokní legendy pověstmi o náhodně vyoraném reliéfu, který prý nosil na krku sv. Václav a uctívali ho další čeští patroni sv. Cyril a Metoděj, sv. Ludmila, sv. Vojtěch, sv. Prokop a sv. Jan Nepomucký. Zvláštní úcta českých panovníků k Palladiu a obrovská popularita zdejších pobělohorských poutí zařadila Starou Boleslav k mimořádným centrům mariánské zbožnosti.¹⁴

Úcta k Panně Marii se ve Staré Boleslavi objevila již dříve, nikoli však v takové míře jako v baroku. Zpráva z konce 11. století hovoří o **kostele Panny Marie a sv. Jiří**, věrohodnost této informace však není zcela bezproblémová. V případě, že by takový kostel v Boleslavi skutečně stál, pak nastává další otázka, zda ho ztotožnit s raně středověkým jednolodním **kostelem neznámého zasvěcení**, nečekaně odkrytým při archeologickém výzkumu v devadesátých letech 20. století, jehož půdorys zůstal následně naznačen v dlažbě před Staroboleslavskou bránou, nebo s nějakým (jiným?) předchůdcem **farního kostela Panny Marie**, doloženého v pramenech ve druhé polovině 14. století.¹⁵

¹² Vyobrazení nástěnných maleb je reprodukováno in: A. PODLAHA – E. ŠITTLER, *Soupis památek XV*, s. 65–69. K hodnocení maleb blíže např. Anežka MERHAUTOVÁ – Dušan TŘEŠTÍK, *Románské umění v Čechách a na Moravě*, Praha 1983, s. 200–204; Zuzana VŠETEČKOVÁ a kol., *Středověká nástěnná malba ve středních Čechách*, Praha 2011, s. 283–291.

¹³ K legendě o sv. Klimentovi stručně V. REMEŠOVÁ, *Ikonografie a atributy svatých*, s. 37. Ke svatoklimentskému zasvěcení srov. Z. BOHÁČ, *Patrocinia*, passim; k nejstarším kostelům sv. Klimenta ve Staré Boleslavi a ve Lštění též M. LUTOVSKÝ, *Po stopách prvních Přemyslovců I*, s. 121 a 171.

¹⁴ Podrobněji k historii a významu staroboleslavského Palladia Ivo KOŘÁN, *Etika Miraculosity*, *Umění* 43/6, 1995, s. 501–513; Jan ROYT – Dana STEHLÍKOVÁ – Petr ŠTĚPÁNEK, *Poutě do Staré Boleslavi*, Praha 1995; Elizabeth DUCREUX, *Symbolický rozměr poutě do Staré Boleslavi*, *Český časopis historický* 95, 1997, s. 585–620; Jan ROYT, *Obráz a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 1999, s. 76–79; Dana STEHLÍKOVÁ (ed.), *Svatý Václav ochránce české země*, Praha 2008, s. 104n.; K. PÁTROVÁ, *Stará Boleslav a její místo v českých církevních dějinách*, s. 49–68; Jiří MIKULEC, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Praha 2013, s. 88–93.

¹⁵ I. BOHÁČOVÁ (ed.), *Stará Boleslav*, s. 182–184 a zvláště exkurzy Pavla Zahradníka a Davida Kalhouse TAMTĚŽ, s. 199–204. Užití mariánské *patrocinia* na raných českých hradištích 9.–10. století si po-

Na místě farního kostela Panny Marie, stojícího prokazatelně nejdéle od 16. století na předhradí, nechala staroboleslavská kapitula s vydatným finančním příspěvím panovnické rodiny vystavět počátkem 17. století **poutní chrám Nanebevzetí Panny Marie**. Raně barokní kostel začal budovat v roce 1613 italský stavitel Jacopo de Vaccani. K vysvěcení došlo v roce 1623, stavba však pokračovala i v dalších letech, zejména v důsledku nepokojů za třicetileté války, kdy byl chrám několikrát vypleněn.¹⁶

Legendu o Palladiu a jeho propracované propojení se svatováclavským kultem a dalšími českými světky ztvárňuje výzdoba chrámu, na niž se podíleli přední barokní umělci: impozantní hlavní oltář z roku 1723 od Františka Maxmiliána Kaňky s plastikami Matyáše Bernarda Brauna zobrazuje Nanebevzetí Panny Marie doplněné po stranách sochami sv. Václava a sv. Ludmily či pískovcové sochy českých světců s Palladiem na západním průčelí chrámu, které upravoval ve třicátých letech 18. století Kilián Ignác Dientzenhofer. Mariánské patrocinium nesou i kaple s cennou štukovou dekorací a nákladně vybudovanými oltáři, zasvěcenými významným svátkům Panny Marie. Znamější jsou spíše pod jménem svých šlechtických fundátorů – Morzinská, Valdštejnská, Slavatovská, Berkovská, Lažanská a Černínská. Samotné Palladium, pokud nebylo právě vystavováno zrakům věřících, bývalo uschováno ve schránce se stříbrnou tepanou mříží ozdobenou hvězdami na paměť svého donátora z rodu Šternberků, údajně na místě, kde byl zázračný mariánský reliéf vyoran. Historii Palladia pak měly připomínat malby v ambitu, který byl přistavěn v první čtvrtině 18. století k závěru kostela na části bývalého hřbitova, kde stála snad od renesance **kaple sv. Benedikta**.¹⁷

Obliba poutí k Palladiu v pobělohorském období a rostoucí počet poutníků do Staré Boleslavi daly vzniknout v poslední čtvrtině 17. století tzv. *Svaté cestě*, kterou tvořilo 44 kapliček vybudovaných u cesty z Prahy do Staré Boleslavi s finančním příspěvím předních českých šlechtických rodů a vysokých církevních hodnostářů. Počet kapliček odpovídal počtu mariánských invokací loretánské litanie, prosebné modlitby k Panně Marii. Dodnes stojí ve své původní podobě sotva polovina, některé osamělé v poli, protože trasa silnice se od té doby trochu změnila. Kapličky byly tehdy vyzdobeny převážně mariánskými a svatováclavskými motivy – nahoře v lunetě byl namalován obraz nebo soška Panny Marie uctívané v české zemi, po stranách ve cviklech erb donátora kapličky, dole některý z legendárních příběhů

všiml Miloš ŠOLLE, *Nejstarší mariánské svatyně*, Archeologické rozhledy 42, 1990, s. 404–407. Existenci farního kostela Panny Marie ve Staré Boleslavi (bez jeho přesné lokalizace) potvrzují poprvé k roku 1378 konfirmační knihy, in: Josef EMLER (ed.), *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim III–IV*, Praha 1879, s. 94, k roku 1385 (pro dřívější léta se uvádí pouze plebán bez uvedení patrocinia farního kostela) též soupis papežských desátků, in: Václav Vladivoj Tomek (ed.), *Registra decimarum papalium čili registra desátků papežských z diecezí pražské*, Praha 1873, s. 19.

¹⁶ Do roku 1613 klade založení kostela kupříkladu Pavel STRÁNSKÝ, *O státě českém. Republica bojema*, překlad Bohumil Ryba, Praha 1946, s. 64, uvádí se též rok 1617, viz například A. PODLAHA – E. ŠITTLER, *Soupis památek XV*, s. 70.

¹⁷ Nejnověji Štěpán VÁCHA, *Šlechtické kaple v kostele Panny Marie ve Staré Boleslavi. Oltářní výzdoba a fundace v 17. století*, Umění 58/1, 2010, s. 17–41; k architektuře a vybavení staroboleslavského mariánského chrámu A. PODLAHA – E. ŠITTLER, *Soupis památek XV*, s. 70–116; František ZUMAN, *Staroboleslavské památky – jejich život (příspěvky k dějinám jejich výstavby, výzdoby a zařízení)*, Časopis Společnosti přátel starožitností (dále ČSPS) 56, 1948, s. 35–61, 89–104 a TAMTÉŽ, 57, 1949, s. 30. Od roku 2011 je zde uctíván i nedávno beatifikovaný poslední rakousko-uherský císař a český král Karel I., který po určité době sídlil na zámku v Brandýse nad Labem a jehož relikvie i jemu zasvěcená kaple se v mariánském kostele nachází, viz Milan NOVÁK, *Náš arcivévoda, císař a král Karel I. Rakouský v městě Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi*, Brno 2014, s. 146.

sv. Václava. Podle vyobrazení Panny Marie byly kapličky také pojmenovány. Svatá cesta tak svým výtvarným pojetím přispěla k propojení domácí svatováclavské tradice s nadnárodním mariánským kultem.¹⁸

Do plejády světců spjatých s Palladiem zařadila barokní tradice také lokálně uctívaného služebníka sv. Václava, kterému je zasvěcena centrální barokní kaple nedaleko staroboleslavského mariánského chrámu – **kaple bl. Podivena**. Podivenův osud jako dodatek k světskému i posmrtnému životu sv. Václava zachycují již některé nejstarší svatováclavské legendy, které ho charakterizují jako zbožného člověka, jenž šířil víru a bohatě rozděloval almužnu. Podiven prý doprovázel svého pána na modlitby, pomáhal mu při práci na poli či na vinici, nosil společně s Václavem dříví chudým vdovám, jak je vidět i ve středověkých obrazových knihách 14. století, Velislavově bibli nebo pařížském zlomku latinského překladu Dalimilovy kroniky. Podle jedné z legend byl oběšen v lesích za Starou Boleslaví poté, co zabil jednoho z vrahů sv. Václava, podle jiné ho nechal kníže Boleslav I. oběsit za šíření úcty k sv. Václavu mezi lidem. Podivenova mrtvola však netlela, ale naopak mu vlasy rostly a šedivěly, jako by byl živý. Boleslav ho proto nechal pohřbit, ale brzy se začaly dít u jeho těla zázraky. Později byly jeho ostatky vyzvednuty a odvezeny do Prahy k chrámu sv. Víta.¹⁹

Barokní legendy rozšířily Podivenův příběh vyprávěním o staroboleslavském Palladiu, které Podiven získal po smrti sv. Václava a podle nejrozšířenější verze skryl před svým umučením v keři, kde ho o mnoho let později našel orající sedlák. Právě baroko znovuobjevilo bl. Podivena jako věrného společníka sv. Václava při jeho bohulibých činnostech i jako ochránce Palladia před Václavovými nepřáteli. Na místě údajné Podivenovy popravy byla roku 1738 postavena barokní kaple, zasvěcená tomuto Václavovu druhu. Těsné spojení Podivena se sv. Václavem a Palladiem názorně věřícím demonstrovala též tři rozměrná plátna z dílny Jana Václava Spitzera, vytvořená pro novostavbu Podivenovy kaple, zobrazující Podivena kráčejícího ve stopách sv. Václava, Podivena ukryvajícího Palladium v keři a umučení bl. Podivena. Podivenův vztah k Palladiu dokládá i jeho socha na průčelí poutního chrámu Nanebevzetí Panny Marie ve Staré Boleslavi.²⁰

¹⁸ Vyobrazení v kapličkách známe dnes již jen díky knize Jana TANNERA, *Svatá cesta z Prahy do Staré Boleslavě*, Praha 1679 (vyšla též latinsky a německy). Více E. DUCREUX, *Symbolický rozměr poutě do Staré Boleslavi*, s. 606–614.

¹⁹ Podivena zmiňuje Kristiánova legenda a ztotožnit s ním můžeme i bezejmenného Václavova komorníka z Gumpoldovy legendy, viz Oldřich KRÁLÍK (ed.), *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*, Praha 1969, s. 51; Jaroslav KOLÁR (ed.), *Středověké legendy o českých světcích*, Praha 1998, s. 119–122. Vyobrazení bl. Podivena ve středověkých rukopisech viz Národní knihovna ČR, sig. XXIII.C.124, f. 184 a sig. XII.E.17, f. 4v; Podiven (*Podius*) jako pronásledovatel Václavových odpůrců je zobrazen v *Liber depictus*, reprodukce in: Antonín MATĚJČEK – Jindřich ŠÁMAL (eds.), *Legendy o českých patronech v obrázkové knize ze XIV. století*, Praha 1940, s. 14–16.

²⁰ A. PODLAHA – E. ŠITTLER, *Soupis památek historických a uměleckých XV*, Praha 1901, s. 116–120; D. STEHLÍKOVÁ (ed.), *Svatý Václav*, s. 103; Jan ŠTĚPÁNEK a kol., *Jan Václav Spitzer (1711–1773). Malíř pozdního baroka*, Beroun 2012, s. 5. Dnes jsou obrazy, patřící staroboleslavské kapitule, zčásti deponovány, zčásti vystaveny na brandýském zámku. Bl. Podiven byl vyobrazen i ve dvou kapličkách Svaté cesty, in: J. TANNER, *Svatá cesta* (1. a 31. obraz).

Podiven bývá zobrazován jako prostě oděný mladík, většinou společně se sv. Václavem, v baroku též jako vousatý muž, nemá žádný specifický atribut vyjma Palladia. Zcela jinak než středověké legendy ho vykreslil Karel Škréta, který Podivena zpodobnil jako vojáka v brnění, nesoucího korouhev s Palladiem při návratu sv. Václava z vítězné bitvy s kouřimským knížetem.²¹

Baroko tak dovedlo ve Staré Boleslavi k dokonalosti propojení jednotlivých kultů v jeden celek v podobě zemského patrona sv. Václava a jeho služebníka bl. Podivena uctívajících Palladium a nepřímo i s propojením na svatoklimentské zasvěcení dalšího z chrámu. Ostatky sv. Klimenta totiž získali sv. Cyril s Metodějem, stejně jako podle legend i Palladium, jež darovali sv. Ludmile, matce sv. Václava. Jí byla zasvěcena **kaple v jezuitské rezidenci**, postavené po třicetileté válce vedle mariánského kostela, kde bylo jezuitům umožněno kázat a zpovídat věřící.²² Do sousedního Brandýsa nad Labem zasahuje toto svaté společenství už jen dílčím kultem svatojánským, jinak jsou tamní chrámy pod ochranou světců mimo okruh Palladia. Jejich založení spadá do období středověku, případně renesance, kdy ještě nebyl kult Palladia rozvinut.

To platí i o **kapli sv. Rocha**, která se nachází u cesty ze Staré Boleslavi do Brandýsa nad Labem, v prostoru zvaném Hluchov mezi Labem a tzv. Bezednou tůň. Cesta tudy vede přes zátopový most, který začal v roce 1568 stavět Matteo Borgorelli, protože Hluchov byl pravidelně zaplavován rozlitým Labem při povodních a dosavadní dřevěný most nebyl s to nápor vody vydržet. O počátcích kaple nejsou žádné doklady, nabízí se ale domněnka, že kapli sv. Rocha vystavěl mistr Mates, jak v Čechách Borgorellimu říkali, souběžně s mostem, jehož pilíře byly nečekaně odkryty při stavbě současného mostu v roce 2009.²³

Původně byla kaple rozměrnější, jak je patrné z plánu Carla Capiho z roku 1640, vydaného v Merianově Topografii Čech, Moravy a Slezska, i z barevného plánu pořízeného v roce 1732 v rámci vyšetřování smrtelného zranění knížete Adama Františka ze Schwarzenberka během lovu na jeleny v Hluchově. Loď byla v 19. století zbourána při dalších stavebních úpravách mostu a zůstalo zachováno pouze kněžiště. Ve třicátých letech 20. století se změnila poloha kaple vůči cestě, jejíž trasa se mírně posunula a kaple se tak ocitla na opačné straně silnice než dřív a „zády“ k ní.²⁴

Je otázka, zda založení kaple a její zasvěcení sv. Rochu souviselo s morovou epidemií, která těsně před výstavbou mostu zasáhla Čechy, nebo vyplynulo spíše ze skutečnosti, že sv. Roch

²¹ Grafický list Karla Škréty z roku 1670 byl otištěn v VII. knize Bohuslava BALBÍNA *Epitome historica rerum Bohemiarum*, pojednávající o staroboleslavské historii. Ke vzniku díla blíže Lenka STOLÁROVÁ – Vít VLNAS (eds.), *Karel Škréta (1610–1674). Doba a dílo*, Praha 2010, s. 182. Škrétův grafický list se nachází rovněž ve výtvarné sbírce Oblastního muzea Praha-východ, inv. č. VUM 807.

²² J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem III*, s. 481–484.

²³ Podrobně ke stavbě mostu Veronika KORČÁKOVÁ – Jan PEŠTA, *Renesanční most v Brandýse nad Labem*, Památky středních Čech 23/1, 2009, s. 24–40.

²⁴ Plán Carla Capiho je uložen mj. ve výtvarné sbírce Oblastního muzea Praha-východ, inv. č. VUM 1621. Plánek Hluchova s rekonstrukcí zastřelení knížete Schwarzenberka, uložený ve Státním oblastním archivu v Třeboni, pracoviště Český Krumlov, reprodukoval Jiří ZÁLOHA, *Lovecký příběh s nešťastným koncem*, Dějiny a současnost 18/3, 1996, s. 18–20. K architektuře stavby, bez bližší datace vzniku, A. PODLAHA – E. ŠITTLER, *Soupis památek historických a uměleckých XV*, s. 123, podrobněji F. ZUMAN, *Staroboleslavské památky*, ČSPS 57, 1949, s. 44–46. Doklady ke stavebním úpravám v první polovině 20. století jsou uloženy ve Státním oblastním archivu v Praze (dále SOA Praha), Kapitula sv. Kosmy a Damiána, Stará Boleslav, inv. č. 437, kt. 61.

byl obvyklým patronem zedníků a měl ochraňovat zdejší řemeslníky, podílející se tehdy na stavbě mostu, nedalekého brandýského zámku a dalších stavebních projektech. Sv. Roch byl považován za patrona morových ran, neboť se sám nakazil, když na své pouti do Říma počátkem 14. století pečoval o nemocné, a zvýšená úcta k němu se objevovala zejména v době šířící se morové nákazy. Bývá zobrazován jako poutník v tmavém hábitu doprovázený psem a s viditelnou morovou ránou na stehně.²⁵

Sv. Rocha si vybral za svého ochránce také cech zedníků a kameníků, ustavený v Brandýse nad Labem ale až v první čtvrtině 18. století. Jejich tovaryši se do této kaple chodili modlit za své mrtvé druhy.²⁶ V kapli byl umístěn barokní oltář s obrazem sv. Rocha, v devadesátých letech 20. století kvůli sešlosti demontovaný a předaný Oblastnímu muzeu Praha-východ, které restaurovaný obraz zapůjčilo do expozice brandýského zámku.²⁷

Brandýs nad Labem – gotické kostely i barokní světcí

Prvním doloženým kostelem v dnešním Brandýse nad Labem je **kostel sv. Petra**, který byl původně farním kostelem Hrádku, samostatné vsi spojené s Brandýsem teprve v roce 1559. Kostel sv. Petra se ponejprv připomíná v roce 1304, v listině zachycující směnu Hrádku mezi staroboleslavskou kapitulou a kapitulou v Sadské. Kromě zmínky o svatopetrském kostele je listina důležitá také tím, že uvádí tamní mlýny a hlavně obsahuje vůbec první písemný záznam o Brandýse nad Labem, který je zde charakterizován jako tržní ves. Pokud hrádecký kostel sv. Petra existoval počátkem 14. století, musel být postaven nejdéle v předchozím století. Přesnější údaje neposkytuje ani stavební podoba kostela, protože jeho původní raně gotický vzhled zanikl během třicetileté války, i když se půdorys i zbytky zdiva jednodílného kostelíka s apsidou staly základem pro jeho barokní dostavbu.²⁸

Za husitských válek byl v brandýském kostele sv. Petra ustanoven poslední farář. Následně připadl straně podobojí, avšak pro nedostatek kněží nebyl obsazován a bohoslužby se v něm konaly pouze příležitostně. Tehdy také zanikla hrádecká fara. Po třicetileté válce převzala kostel „od lidu švédského v létu 1639 do gruntu zbořený“ opět katolická církev a po barokní přestavbě ve třetí čtvrtině 17. století znovu sloužil k bohoslužbám, ovšem už jen jako kostel filiální. Koncem 18. století ho získal řád piaristů, který měl nedaleko svou rezidenci, směl ho však využívat pouze k soukromým obřadům. Po sametové revoluci ho opuštěný a zanedbaný převzala Českobratrská církev evangelická.²⁹

²⁵ K sv. Rochu stručně V. REMEŠOVÁ, *Ikonografie a atributy svatých*, s. 50. Přehled morových epidemií v 16. století shrnuje např. kolektivní publikace *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1996, s. 88n.

²⁶ Karin PÁTROVÁ, *Řemeslnické cechy v Brandýse nad Labem. Polovina 16. – polovina 19. století*, Brandýs nad Labem – Stará Boleslav 2010, s. 83.

²⁷ Oblastní muzeum Praha-východ, výtvarná sbírka, inv. č. VUM 1515.

²⁸ První záznam o Brandýse n. L. a o hrádeckém kostele sv. Petra se nachází ve formulářové sbírce Jana z Přimdy, která je uložena v Archivu Pražského hradu, Knihovna metropolitní kapituly, I 40/2, fol. 310a–311a. Srov. též Karin PÁTROVÁ, *Písemnosti Brandýsa nad Labem*, in: Studie a zprávy Oblastního muzea Praha-východ v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi 16, 2007, s. 121n. a 126; J. V. PRÁŠEK, *Brandýs nad Labem I*, s. 124.

²⁹ Přehled zmínek do roku 1418 sestavil Zdeněk BOHÁČ, *Topografický slovník k církevním dějinám předhusitských Čech. Pražský archidiakonát*, Praha 2001, s. 200n. Obecně k dějinám kostela J. V. PRÁŠEK, *Brandýs nad Labem II*, s. 168–172. Kostel zbořený za třicetileté války zaznamenal soupis poddaných sepsaný po třicetileté válce: Helena KLÍMOVÁ (ed.), *Soupis poddaných podle výry z roku 1651. Kouřimsko*, Praha 2008, s. 73. Jako zbořený se kostel zmiňuje už o sto let dřív, k roku 1559, v nejstarší pamětní knize

Zasvěcení sv. Petru není v naší zemi nijak neobvyklé. Jedná se o jednoho z nejoblíbenějších apoštolů, Ježíšova učedníka a první hlavu křesťanské církve, který podle všeobecně rozšířených představ drží klíče od nebeské brány. Obvykle bývá zobrazován jako postarší vousatý muž s klíči, knihou či kohoutem, který odkazuje na Petrovo zapření uvězněného Krista, též s papežskou berlou nebo obráceným křížem, na němž byl za Neronovy vlády ukřižován. U nás byla tomuto prvomučedníkovi zasvěcena již v 9. století rotunda v Budči, následně předchůdce dnešního kostela v Mělníku či v 11. století románská bazilika na Vyšehradě. Později se objevuje ve dvojici s dalším apoštolem, sv. Pavlem, a patří k oblíbeným patronům nejen chrámů a oltářů, ale i mnoha řemeslníků.³⁰

Přímo v Brandýse existoval už ve středověku **kostel sv. Vavřince**, připomínaný prvně v polovině 14. století jako brandýský farní kostel.³¹ Jednolodní raně gotický kostelík se čtvercovým presbytářem zaklenutým křížovou klenbou se nachází na okraji města v oblasti zvané Nižší Hrádek (pro odlišení od dlouho samostatného „Vyššího“ Hrádku) a s ohledem na nejstarší písemný doklad o Brandýse k roku 1304 se jeho založení klade nejdéle do konce 13. století. Patronátní právo ke kostelu náleželo brandýské vrchnosti, již byli v době výstavby této budovy páni z Michalovic. Během husitských válek či nedlouho po nich přešel kostel do rukou utrakvistů, nebyl však pravidelně obsazován, i proto, že Brandýs patřil v první polovině 16. století k předním centrům tehdy stále ještě nelegální jednoty bratrské, která si nedaleko brandýského náměstí postavila svůj sbor. Když byl ale bratrský sbor po roce 1547 jednotě odňat, předán utrakvistům a změněn na farní chrám, kostel sv. Vavřince pozbyl svou původní funkci a sloužil již jen jako hřbitovní kostelík, protože u nového farního kostela v centru města se pohřbívat nesmělo.³² V rámci všeobecně uplatňovaných hygienických opatření Josefa II. byl hřbitov zrušen a přestěhován za město, kostel byl odsvěcen a sloužil jako sýpka a skladiště, krátce dokonce i jako sokolská tělocvična. Zchátralý kostel prošel počátkem 20. století rekonstrukcí, dokončenou v roce 1927, kdy byl svěřen Československé církvi husitské, jež ho využívá dodnes.³³

Brandýsa nad Labem, in: Státní okresní archiv Praha-východ v Přemýšlení (dále SOKA Praha-východ), Archiv města Brandýs n. L., inv. č. 1, kniha pamětní (1515) 1560–1656, fol. 97. O jeho srovnání se zemí či do „gruntu“ zboření Švédy se však nemohlo jednat, neboť při opravě kostelíka v devadesátých letech 20. století bylo odkryto středověké zdivo, okna i omítky v presbytáři i podstatné části lodi, byť převážně až z pozdně gotické přestavby, viz Jan ŽÍŽKA, *Z opravy kostela sv. Petra v Brandýse nad Labem*, Průzkumy památek 3/1, 1996, s. 90n.

³⁰ Stručně V. REMEŠOVÁ, *Ikonografie a atributy svatých*, s. 48. K Petrově ikonografii též Jan ROYT, *Slovník biblické ikonografie*, Praha 2006, s.228–233. Obliba svatopetrského zasvěcení kostelů vyplývá i z přehledu středověkých patrocinií, které sestavil Z. BOHÁČ, *Patrocinia*, s. 376. K nejstarším kostelům srov. M. LUTOVSKÝ, *Po stopách prvních Přemyslovců I*, s. 97 a 126.

³¹ První zmínka in: V. V. TOMEK (ed.), *Registra decimarum papalium*, s. 48; dále viz Z. BOHÁČ, *Topografický slovník*, s. 200.

³² K historii kostela J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem I*, s. 56n., 237–241, 247 a II, s. 164–168. Zákaz pohřbívání v kostele Obrácení sv. Pavla z roku 1561 in: SOKA Praha-východ, Archiv města Brandýs n. L., inv. č. 1, kniha pamětní (1515) 1560–1656, fol. 25. Jako důvod se uvádí ničení kostelní dlažby a „nesnesitelný smrad“ z rozkládajících se těl. Pokud někdo chtěl mít pohřeb v kostele, měl mít možnost v kostele sv. Petra. Že se i přesto v kostele Obrácení sv. Pavla občas pohřbívalo, svědčí tamní náhrobní kameny z 16.–18. století.

³³ Několik příspěvků ke kostelu sv. Vavřince a jeho restaurování vydalo ve II. Ročenice Okresní jednoty muzejní (dále Ročenka OJM) v roce 1927 brandýské muzeum, které se na rekonstrukci podílelo: Václav HUSA, *Dějiny a popis stavby*, s. 5–9; Jan LANDSMAN, *Nástěnné malby v kostele sv. Vavřince v Brandýse n. L.*, s. 10–25.

Zasvěcení sv. Vavřinci patřilo mezi oblíbená raně středověká patrocinia, u nás užitá například u zaniklé románské baziliky na pražském Vyšehradě. Sv. Vavřinec, římský jáhen popravený císařem Valeriánem v roce 258, je znám především svým krutým a bizarním umučením, při němž byl připoután k železnému roštu nad žhavým uhlím a upečen k smrti. Alespoň tak to tvrdí legendy a událost doplňují o Vavřincův vtipný výrok, kterým světec údajně doporučil svým katanům, aby ho na roštu obrátili i na druhou stranu a rovnoměrně opekli. Rošt proto patří k jeho hlavním atributům. Spojení ohně a roštu bylo natolik blízké řadě řemeslných odvětví pracujících se železem, že se sv. Vavřinec stal vedle sv. Eligia patronem kovářů a dalších kovozpracujících řemeslníků.³⁴

Interiér brandýského kostela sv. Vavřince zdobí středověké nástěnné malby, odkryté koncem 19. století, restaurované počátkem 20. století během rekonstrukce celé budovy a znovu v polovině téhož století. Gotické malby typu fresco-secco, na jejichž zhotovení v první polovině 14. století se podíleli minimálně tři malíři různých kvalit, pokrývaly značnou část vnitřního prostoru, z některých však zbyla jen torza či jsou dnes hůře čitelné. Část výjevů je věnována mariánské tematice, zejména na severní (evangelijní) stěně presbytáře, kde jsou ve třech pásech zobrazeny scény ze života Panny Marie – v horním pásu Korunování Panny Marie, uprostřed Zvěstování Panně Marii, Narození Páně a Klanění Tří králů, ve spodním pásu Útěk do Egypta a Vraždní neviňátek (interpretovaný též jako jeden obraz Přepadení sv. Rodiny na cestě do Egypta) a Obětování v chrámu. Triumfální oblouk nese výjev Smrt Panny Marie společně s Nejsvětější Trojicí, Zázračným rybolovem a sv. Benediktem, zakladatelem prvního mnišského řádu v západní církvi. Na severní stěně lodi pokračuje mariánská tematika dnes již torzovitým výjevem Panny Marie mezi sveticemi a torzem světce, na který navazují christologická témata. Severní stěně dominuje velmi zdařile provedený monumentální sv. Kryštof, podle legend muž obrovité postavy, který přenesl malého Ježíška přes řeku a ten ho pak nechal pokřtít. Jeho atributem je hůl, která tehdy zázračně obrostla. Vedle něho je umístěn fragment obrazu s nástroji Kristova umučení a fragment Bolestného Krista. Pokud je severní strana kostela věnována výjevům s námětem Panny Marie a Ježíše Krista, s nímž souvisí i sv. Kryštof, výzdobu protější, jižní zdi známe jen zčásti, neboť zbytek pohltit požár; snad zde byli další světci, jak naznačuje nemnoho zachovalých fresek navazujících na obraz sv. Benedikta na triumfálním oblouku. Je tu namalována méně známá postava sv. Onufria s velkým křížem, raně křesťanského poustevníka, jehož nahé tělo údajně zakrývaly pouze dlouhé nestříhané vlasy a pár listů. Vedle něj stojí sv. Biskup a pod nimi klečící donátoři. Marně bychom zde hledali hlavního patrona kostela, sv. Vavřince, i když nelze vyloučit, že se jeho vyobrazení nedochovalo. Na severní straně pod kruchtou, hned u současného vchodu, je v úzkém pásu o pěti polích jednodušší rukou vymalován tzv. mlynářský cyklus, v němž byla spatřována patronka mlynářů sv. Kateřina se svým atributem, mlýnským kolem, a donátoři, kterými mohla být místní mlynářská rodina podle mlýnského kamene u jejich nohou. Mlýnský kámen byl někdy považován za erbovní znamení. Nedávno se objevila nová interpretace, která v mlynářském cyklu, výtvarně blízkém vyobrazením v Liber depictus z čtyřicátých let 14. století, spatřuje reminiscenci na oblíbená mravoučná exempla, konkrétně na exemplum O kustosce Beatrix. To pojednává o hříšné jeptišce, kterou spasila víra v Pannu Marii, přičemž právě ony mají být vyobrazeny v úzkém pásu na severní zdi kostela.³⁵

³⁴ K legendě o sv. Vavřinci srov. např. české vydání velmi oblíbené středověké sbírky legend, zvané Zlatá legenda: Anežka VIDMANOVÁ (ed.), *Jakub de Voragine. Legenda aurea*, Praha 1998, s. 215–226. O zasvěcení kostelů sv. Vavřinci blíže Z. BOHÁČ, *Patrocinia*, s. 376 aj.

³⁵ A. PODLAHA – E. ŠITTLER, *Soupis památek historických a uměleckých XV*, s. 135–139; podrobně

Farní práva kostela sv. Vavřince převzal dnešní děkanský **kostel Obrácení sv. Pavla**, jenž založil v letech 1541–1542 majitel brandýského panství Arnošt Krajíř z Krajku, původně jako sbor jednoty bratrské, ke které se Arnošt Krajíř veřejně hlásil. Stavbu provedl Matteo Borgorelli v renesančním slohu, jehož jádro je dodnes zachováno i přes pozdější barokní přestavbu. Po roce 1547, kdy Brandýs nad Labem zkonfiskoval Ferdinand I., byl kostel jednotě odňat a předán utrakvistické církvi. Ještě jednou se sem bratři vrátili v době náboženské tolerance po roce 1609, ale po bitvě na Bílé hoře byli znovu vypovězeni a z dřívějšího bratrského sboru bylo zřízeno katolické děkanství. Již dříve tento chrám převzal farní práva od málo využívaného kostela sv. Vavřince, který se pak změnil v hřbitovní kostelík. Byl přece jen větší než starší Vavřinec a hlavně stál v centru obce, kde se tehdy formovalo náměstí s výstavnými domy a která měla být záhy, v roce 1581, povýšena Rudolfem II. na komorní město.³⁶

Bratrský sbor byl přejmenován na kostel Obrácení sv. Pavla a tento název se souběžně s označením *sbor* vyskytuje už v písemných pramenech předbělohorského období.³⁷ K zasvěcení kostela na Obrácení sv. Pavla došlo poté, co byla budova odňata českým bratřím a předána utrakvistům. Katolická církev patrociniu ponechala, když kostel přebírala po Bílé hoře. Takové svatopavelské zasvěcení nepatří k obvyklým; apoštol Pavel, jedna z nejvýraznějších raně křesťanských postav, považovaný za faktického zakladatele křesťanství, se totiž nejčastěji vyskytuje ve spojení se sv. Petrem. Ostatně dodnes se slaví svátek obou světců společně v jeden den, kostely běžně nesou ve svém patrociniu jména obou apoštolů. Sv. Pavel z Tarsu, rodným jménem Saul (česky též Šavel), byl původně tvrdým pronásledovatelem křesťanů, ale cestou do Damašku se mu zjevil Kristus, Saul se obrátil na křesťanskou víru a s novým jménem Pavel šířil křesťanství v Evropě. A v Brandýse měl obrácení pohanského Šavla v křesťanského Pavla připomínat kostel nahrazující sbor nelegální a odmítané jednoty bratrské.³⁸

Kostel má podobu trojlodního obdélného chrámu s polokruhovým presbytářem a barokní předsíní. Hlavní loď je zaklenuta valenou klenbou s lunetami a sítí maltových žeber, boční lodě křížovými klenbami. Věž byla přistavěna později a stejně jako kostel v polovině 18. století zbarokizována. Uvnitř se nachází několik oltářů zasvěcených oblíbeným barokním světcům, sv. Janu Nepomuckému a Čtrnácti svatým pomocníkům, skupině svatých považovaných za ochránce proti nemocem, dále sv. Petru a Pavlu, sv. Anně, Panně Marii a sv. Kříži a konečně českému zemskému patronu sv. Václavu. Další čeští světci – sv. Vojtěch, sv. Prokop, sv. Ludmila

---

zhodnocení podala Vlasta DVOŘÁKOVÁ v publikaci Jaroslav PEŠINA a kol., *Gotická nástěnná malba v zemích českých I. 1300–1350*, Praha 1958, s. 217–229; s doplněním současného stavu maleb nověji Z. VŠETEČKOVÁ a kol., *Středověká nástěnná malba ve středních Čechách*, s. 58–64. Naposledy (s novým výkladem „mlynářského cyklu“) Petr SKALICKÝ – Jan DIENSTBIER, *Mezi vzpomínkou, exemplem a obrazem. Nástěnné malby v kostele sv. Vavřince v Brandýse nad Labem*, Umění 60/2, 2012, s. 109–126. K výše popsaným světcům a jejich atributům stručně V. REMEŠOVÁ, *Ikografie a atributy svatých*, passim, a Ludvík SKRUŽNÝ, *Atributy vybraných biblických postav, světců a blahoslavených*, Čelákovice 1996. K sv. Kryštofovi, sv. Kateřině a některým mariánským svátkům srov. např. i A. VIDMANOVÁ (ed.), *Jakub de Voragine. Legenda aurea*, passim.

³⁶ K založení bratrského sboru a následným náboženským zápasům ve městě blíže J. V. PRÁŠEK, *Brandýs nad Labem I*, s. 236–277.

³⁷ V předbělohorských pamětních knihách Brandýsa n. L. se pro tento kostel vyskytuje název *sbor* i název Obrácení sv. Pavla (případně sv. Pavla na víru obrácení), viz SOKA Praha-východ, Archiv města Brandýs n. L., inv. č. 1, kniha pamětní (1515) 1560–1656, fol. 24, 103 (oboje k roku 1561).

³⁸ K zázraku před Damaškem a k dalším osudům sv. Pavla včetně jeho zobrazování srov. např. J. ROYT, *Slovník biblické ikonografie*, s. 225–228; stručně též V. REMEŠOVÁ, *Ikografie a atributy svatých*, s. 48.

a sv. Zikmund – tvořili sochařskou výzdobu chrámu.³⁹ Stěží zde najdeme hlubší ideovou koncepci jako v staroboleslavských svatostáncích, zejména v barokním mariánském poutním chrámu, spíš se zde uplatnila kombinace populárních patronů s hlavním svatopavelským zasvěcením. Nelze tady prokázat ani případnou vazbu na místní řemeslnické cechy (což ostatně nemáme ani pramenně doložené), a pokud se shoduje patronát některého z cechovních řemesel s oltářním patrociniem, nejednalo se o programovou záležitost, protože tu postrádáme patrony těch nejbohatších či největších cechů.⁴⁰

V Brandýse bychom našli ještě další patrocina. **Svatým Třem králům** byla zasvěcena zámecká kaple na brandýském zámku, která původně sloužila především majitelům panství a jejich dvoru. Rudolf II., který v Brandýse často a rád pobýval, nechal pro kapli zhotovit renesanční štukový polychromovaný reliéf Klanění tří králů, jehož autorem je Giovanni Battista Quadri. Kaple sloužila svému účelu do sklonku 18. století, kdy byla kvůli nedostatečnému prostoru pro důstojníky ubytované na zámku zrušena a její patrocinium přeneseno na novou kapli o patro níž, které dominovalo od sedmdesátých let 19. století mramorové sousoší trůnící Panny Marie s Ježíšem a sv. Janem Křtitelem.⁴¹

K oblíbeným tu patřili i někteří typicky barokní světci. **Kaple sv. Josefa Kalasanského** u cesty do Staré Boleslavi poblíž zámku, zasvěcená zakladateli piaristického řádu, vznikla v roce 1759, nedlouho po Josefově svatořečení. Jednalo se o soukromé založení brandýské měštky Máří Magdalény Budínské ve prospěch piaristů, řádu, který se věnoval především školské činnosti, pro něhož byla v Brandýse vybudována rezidence, a počítalo se s ustavením gymnázia. Ještě v 18. století přestala kaple sloužit svému účelu, když piaristé v roce 1785 kapli i s původní rezidencí prodali, zakoupili nový dům na Vyšším Hrádku a k bohoslužbám získali nevyužívaný kostel sv. Petra. Kaple byla později zakomponována do okolní zástavby a až v nedávné době zrekonstruována pro galerijní účely.⁴²

Rovněž hřbitovní **kaple sv. Rozálie** byla zasvěcena oblíbené barokní světici a ochránkyni proti morové nákaze. Toto patrocinium mělo své opodstatnění, neboť kaple, původně zasvěcená (rovněž?) Bolestné Matce Boží, byla postavena na přelomu 17. a 18. století na hřbitově, který během velké morové epidemie v roce 1680 nahradil dosavadní hřbitov u sv. Vavřince. V kapli býval obraz sv. Rozálie, prostovlasé poustevnice vyobrazené mezi kvítky růží. Roku 1880 byla kaple pro nedostatečnou kapacitu zbořena a místo ní vyrostl v novější části hřbitova prostornější kostelík stejného zasvěcení.⁴³

³⁹ A. PODLAHA – E. ŠITTLER, *Soupis památek historických a uměleckých XV*, s. 123–126 (nejmenuje všechny oltáře).

⁴⁰ S výjimkou kaple sv. Rocha jsem nezaznamenala v cechovních pramenech žádnou vazbu mezi brandýskými cechy a místními kostely, kaplemi či oltáři. Archiv brandýských cechů je uložen v SOKA Praha-východ.

⁴¹ J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem II*, s. 172n. a 337. Reliéf Klanění Tří králů je součástí sbírek Oblastního muzea Praha-východ, inv. č. VUM 1540, a je dlouhodobě zapůjčen do expozice brandýského zámku. V muzeu, stejně jako v Obrazárně Pražského hradu, je vystavena kopie tohoto díla, jehož autorství odhalila Eliška FUCÍKOVÁ, *Giovanni Battista Quadri a sochařství počátku 17. století na Pražském hradě*, in: *Barokní umění a jeho význam v české kultuře*, Praha 1991, s. 28–34. V muzejních sbírkách jsou pod inv. č. VUM 1987 uloženy také originály hlaviček Ježíše a sv. Jana Křtitele ze zničeného sousoší Panny Marie sochaře Emanuela Maxe, jehož kopie dnes opět zdobí kapli brandýského zámku.

⁴² J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem II*, s. 174–178 a 324. Výsledky stavebně historického průzkumu provedené při poslední obnově kaple publikoval Pavel KROUPA, *Z průzkumu památek na Brandýsku a Říčansku*, Památky středních Čech 22, 2008, s. 66n.

⁴³ A. PODLAHA – E. ŠITTLER, *Soupis památek historických a uměleckých XV*, s. 140; J. V. PRÁŠEK,

Výrazně se i tady uplatnil kult nejvýznamnějšího barokního světce **sv. Jana Nepomuckého**, podle barokních legend kněze umučeného a utopeného kvůli odmítnutí vyzradit královnino zpovědní tajemství, ve skutečnosti však generálního vikáře pražského arcibiskupa utýraného v rámci sporů metropolitě Jana z Jenštejna s králem Václavem IV.⁴⁴ Již jsme ho zmínili ve Staré Boleslavi jako jednoho ze ctitelů Palladia, jeho oltář pak i v brandýském děkanském kostele. Tím ovšem výčet míst zdaleka nekončí. V samotném centru Brandýsa, ve spodní části náměstí, stávala již kolem roku 1700 *socha sv. Jana*.⁴⁵ I dnes náměstí zdobí, i když o něco výš, socha téhož světce. Nejedná se však o stejnou sochu, neboť ta stávající je o půl století mladší. Po vzniku republiky byla z náměstí nešetřně odstraněna jako symbol starých, monarchistických časů a měla ji nahradit lípa svobody. V roce 1934 byla přemístěna ke kostelu Obrácení sv. Pavla, odkud byla v roce 2012 po restaurátorském zásahu slavnostně vrácena na čerstvě zrekonstruované náměstí.⁴⁶ Sv. Jan je zde ztvárněn jako ctitel Palladia, které drží v ruce místo obvyklého křížku. Jako poutník směřující do Staré Boleslavi býval pro změnu zpodobněn *na fasádě brandýské radnice* pod slunečními hodinami, než tuto fresku nahradila roku 1912 freska současná s výjevem povýšení Brandýsa na město Rudolfem II.⁴⁷ Sv. Jan Nepomucký byl vzhledem k okolnostem smrti, kdy bylo jeho mrtvé tělo vhozeno do Vltavy, považován za patrona vodních toků, a proto s oblibou umístován do jejich blízkostí. V Brandýse dodnes stojí jeho *socha na starém kamenném mostě* v podzámčí a stávala též po určitou dobu i na Ostrůvku mezi labskými rameny.⁴⁸

Již mimo vlastní jádro Brandýsa, ve svahu na břehu Labe směrem na Kostelec nad Labem, nad pramenem, kterému bývala přikládána zázračná a uzdravující moc, se nachází kaplička se sochou sv. Jana Nepomuckého. V polovině 17. století se tomuto místu říkalo Císařská studánka, později se vžil název *Svěťice*. Pro svou údajně léčivou sílu byl pramen vyhledáván místními obyvateli a zdejší měšťanské dcerky pravidelně pečovaly o jeho čistotu. V roce 1707 nechal pramen obezdít brandýský hejtman Josef Haslauer se svou manželkou a postavil nad ním výklenkovou kapli s pískovcovou sochou sv. Jana Nepomuckého, snad z dílny mladého Ferdinanda Maxmiliána Brokoffa. Od té doby sem každoročně přicházelo z brandýského farního kostela Obrácení sv. Pavla procesí poutníků a o sto let později byly kolem kapličky vysazeny lípy, které daly vzniknout zdejšímu háji.⁴⁹

Brandejs nad Labem II, s. 173n. Obraz sv. Rozálie se dnes nachází ve výtvarné sbírce Oblastního muzea Praha-východ, inv. č. VUM 168.

⁴⁴ K sv. Janu Nepomuckému podrobně Vít VLNAS, *Jan Nepomucký. Česká legenda*, Praha 1993.

⁴⁵ J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem II*, s. 310.

⁴⁶ Odstranění sochy z náměstí a její pozdější přestěhování ke kostelu popisuje příspěvek Josefa Army ČERMÁKA, *Socha sv. Jana Nep.* v Ročence OJM 9–10, 1936, s. 27–30 a stručná zpráva téhož autora, *Postavení sochy sv. Jana v Brandýse n. Lab.*, v regionálním vlastivědném časopise Naše Polabí 12, 1934, s. 47n.

⁴⁷ Vyobrazení původní fresky je otištěno v příloze 3. dílu knihy Justina Václava PRÁŠKA, *Brandejs nad Labem III*, příloha VI, ale bez identifikace poutníka. K interpretaci této postavy srov. obdobný výjev Sv. Jan Nepomucký na pouti ke staroboleslavskému Palladiu na rytině J. A. Pfeffela z augšpurského vydání legendy o Janu Nepomuckém od Bohuslava Balbína z roku 1725, reprodukováný v publikaci Jiřího MIKULCE, *Náboženský život a barokní zbožnost*, s. 92.

⁴⁸ J. I. ČERMÁK, *Socha sv. Jana Nep.*, s. 28n., který svatojánskou sochu z Ostrůvku (měla tam podle mladších záznamů stát v roce 1793) ztotožnil se současnou sochou z náměstí.

⁴⁹ J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem II*, s. 184n.; Václav WAGNER, *Kaple nad pramenem „U svěťice“*, Ročenka OJM 9–10, 1936, s. 10–13.

Patroni cechovních řemesel

Světki nechránili pouze kostely, kaple a další posvátná místa, ale stávali se patrony cechovních organizací řemeslníků. Každé řemeslo mívalo svého oblíbeného světce, takže často cechy z různých měst zdobily své korouhve stejným patronem, podle něhož byli v průvodu během slavností, církevních poutí či pohřbů z dálky identifikovatelní. Existovaly ale i regionální odlišnosti, kdy místní cech zvolil jiného patrona, nebo naopak stejného světce mohlo uctívat více cechů, obzvlášť jednalo-li se o příbuzná odvětví. Pokud šlo o sdružený cech, tedy cech zahrnující více řemesel, ať už podobného výrobního zaměření (typické je spojení pekařů a perníkářů), či různorodého charakteru, jejichž spojení v jeden cech nevyplývalo z výrobních postupů, ale z nízkého počtu řemeslníků k založení jednooborového cechu, byl vybrán za patrona světec nejpočetněji zastoupeného řemesla.

Cechy jako typicky městská korporace řemeslníků se vyvinuly i v Brandýse nad Labem, který byl na rozdíl od sousední Staré Boleslavi povýšen na město už Rudolfem II. a nedlouho před tím, v polovině 16. století, tu vznikly první cechovní organizace. Do poloviny 19. století, kdy byly cechy zrušeny a přetvořily se v dobrovolná společenstva, se v Brandýse ustavilo celkem 12 cechů, které soustřeďovaly řemeslníky potravinářských, oděvních, dřevozpracujících, kovo-dělných a stavebních řemesel z Brandýsa, Boleslavi a okolí. Jejich patrony známe především díky dochovanému souboru cechovních korouhví. Na některých se vedle cechovního patrona uplatnil i vliv staroboleslavského mariánského kultu doplněním obrazu Panny Marie do scén s cechovními světci.⁵⁰

Řemeslníci si nejčastěji vybírali za patrony ty světce, kteří měli s jejich řemeslem nějakou spojitost, ať už svým původním povoláním, oblíbeným atributem nebo způsobem mučednické smrti. Kvůli svému údajnému povolání byli za ochránce ševců vybráni **sv. Kryšpín a Kryšpinián**, podle pozdějších legend obuvníci a misionáři z 3. století, kteří však mohli být ve skutečnosti už ranými římskými mučedníky. Z téhož důvodu si tesaři zvolili Ježíšova pěstouna **sv. Josefa**, který se živil stejným řemeslem jako oni. Svým atributem v podobě klíče byl **sv. Petr** blízký zámečnickům, **sv. Jana Křtitele**, často zobrazovaného s Beránkem božím, si právě pro kožešinu beránka vybrali brandýští kožešníci, i když z pramenů víme, že vedle tohoto patrona uctívali v 18. století z blíže neznámých důvodů i **sv. Vavřince**. Tohoto světce považoval za svého patrona cech kovářů, kolářů a bednářů, patřící k nejstarším brandýským cechům, který ho nechal na své korouhvi vymalovat s roštem, symbolem jeho umučení. Rošt a výheň, v níž ukončil Vavřinec svůj život, tu odkazuje především na kováře. Podobnou, byť méně známou souvislost bychom našli u dalšího z patronů, **sv. Víta**, raně křesťanského mučedníka, jehož rámě přivezl do Čech jako první svatou relikvií vůbec sv. Václav a kterého si zvolili brandýští pekaři místo obvyklejšího sv. Viléma či Floriána. Podle jedné z legend byl během svého mučení uvržen do horké pece, ač se častěji hovoří o mučení v kotli plném horkého oleje.⁵¹

Netypického patrona si našli další ze starších brandýských cechů, řezníci, jejichž korouhve zdobí podobizna jednoho z evangelistů, **sv. Lukáše**. Legendy mu připisují vytvoření portrétu Panny Marie, a proto je znám především jako patron malířů, sochařů a obdobných odvětví. Jedním z jeho atributů je však i býk jako odkaz na jeho evangelium začínající Zachariášovou

⁵⁰ Oblastní muzeum Praha-východ, historická sbírka, inv. č. HIS 1079–1090. Podrobně k historii brandýských cechů i jejich patronům K PÁTROVÁ, *Řemeslnické cechy v Brandýse nad Labem*.

⁵¹ Méně častou verzí mučení sv. Víta v peci uvádí A. VIDMANOVÁ (ed.), *Jakub de Voragine. Legenda aurea*, s. 178n.

obětí v chrámu. Právě tato symbolika inspirovala brandýské řezníky, kteří jsou jinak známí a poznatelní především svým znakem, českým lvem s řeznickou sekerou. Nepřímou souvislost s řemeslem bychom našli u sladovnického patrona **sv. Václava**. Tento světec byl oblíbený různými řemeslníky, sladovníky nejspíš inspiroval legendární příběh o práci sv. Václava na vinici, jen výroba vína byla nahrazena výrobou piva. Z obdobných důvodů se k sv. Václavu hlásili i bednáři, přesněji bečváři, kteří vyráběli sudy mj. i pro uskladnění vína a piva. Brandýští sladovníci a pivovarníci si sv. Václava se symboly sladovnického řemesla na štítu vymalovali i do svých artikulů z 16. století.

Dnes k prakticky neznámému svatému patří **sv. Homobonus**, patron krejčích, který za svého života ve 12. století úspěšně vedl obchod a část zisku věnoval na podporu chudých. Jeho jméno je pro jistotu připsáno k obrazu na cechovní korouhvi krejčích, podobně jako jméno **sv. Pavla** na korouhvi cechu řemenářů, provazníků a sedlářů, ustaveného až v 18. století. Zřejmě by i ve své době málokoho napadlo, že nekvalitně namalovaný jezdec na koni představuje sv. Pavla. Opratě, které drží v rukou, však na řemenáře a jejich cechovní druhy pro změnu jednoznačně odkazují. Poslední patron brandýských cechů, **sv. Roch**, známý především jako ochránce před morem, byl již zmíněn v souvislosti s jemu zasvěcenou kaplí ve Staré Boleslavi, kam chodívali snad již od svého vzniku v 18. století členové cechu zedníků a kameníků. Je tak v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi jedinou spojnici mezi patrony církevních staveb a světských řemesel.⁵²

Závěrem

Pokusili jsme se představit patrocina Brandýsa nad Labem – Staré Boleslavi, města, které ovšem vzniklo relativně nedávno. Do té doby dvě samostatné obce, jen částečně se společným majitelem, se vyvíjely odlišně a jejich svébytný vývoj je patrný též v církevních patrociniích. Ve Staré Boleslavi, jejíž církevní obvod spadal do péče staroboleslavské kapituly, jednoznačně dominuje kult sv. Václava, od baroka cíleně propojený s mariánským kultem, konkrétně se staroboleslavskou Madonou neboli Palladiem země české, který svatováclavský kult načas zastínil. Všechny kostely a kaple na bývalém hradišti i předhradí byly zakomponované do jednoho ideového celku, který souzněl s legendami o Palladiu, vytvořenými v rekatolizačním pobělohorském období a podporovaný kapitulou i místními jezuiti.

Mariánská úcta se tady projevovala už mnohem dřív – nejen v zasvěcení farního kostela, předchůdce dnešního poutního mariánského chrámu (a možná i v zasvěcení zaniklého raně středověkého kostelíka), ale i přímo v prostředí kapitulního kostela sv. Václava. V době předhusitské v něm byl zřízen, byť spolu s dalšími, oltář Panny Marie, mariánská úcta se projevila též v liturgii. Každý den tu probíhala během bohoslužeb vedle svatováclavské mše též zpívaná mše ke cti Panny Marie a v roce 1419 se dokonce plánovalo ustavení mansionářů, kleriků, kteří by po vzoru metropolitní svatovítské kapituly sloužili mariánské pobožnosti.⁵³ Zda se už tehdy modlitby k Panně Marii odbývaly před kovovým reliéfem staroboleslavské Madony, proslaveným v době baroka, nebo před jiným mariánským obrazem, se prameny nezmiňují;

⁵² K životopisům světců souhrnně např. Donald ATTWATER, *Slovník svatých*, Vimperk – Rudná u Prahy 21993.

⁵³ SOA Praha, Kapitula sv. Kosmy a Damiána, Stará Boleslav, inv. č. 440, testament M. Matyáše Passio z 23. března 1419 (opis z 13. erekční knihy). K pražským mansionářům zejména Jan RYBA, *Mansionáři v pražském kostele*, Pražský sborník historický 30, 1998, s. 5–89.

doba vzniku reliéfu kolem roku 1380 by tomu odpovídala, s jistotou však nemůžeme potvrdit, že reliéf byl určen primárně do Staré Boleslavi. A i v případě, že by objednavatelem reliéfu byla staroboleslavská kapitula či ho pro ni nechal zhotovit nám neznámý donátor, můžeme jen uvažovat o jeho umístění v kapitulní bazilice sv. Václava (jak by odpovídalo jeho významu), nebo v kapitulou spravovaném farním kostele Panny Marie (jak chtějí barokní legendy).

Kostely na území Brandýsa nad Labem vykazují jiné rysy. Raně gotické kostely sv. Petra a sv. Vavřince byly postaveny na návrších u labského brodu, v původně samostatných osadách s dnešními místními názvy Nižší a Vyšší Hrádek, z nichž ten druhý existoval samostatně až do 16. století. Jejich zasvěcení koresponduje se staršími závěry o časových vrstvách patrocinií, které poukázalo mj. na skutečnost, že obliba obou světců kulminovala v první polovině 13. století zvláště v předlokačních tržních osadách v podhradí, které pak splynuly s nově vzniklým městem.⁵⁴ Brandýs sice získal městské právo až za Rudolfa II., nicméně jako hospodářské centrum mikroregionu sloužil nejpozději od počátku 14. století, nejprve jako tržní ves, následně jako městečko. Posun centrální části obce do okolí dnešního náměstí spadá nejspíš až do doby pozdní gotiky a renesance, jak naznačují jednak výsledky archeologického a stavebně historického průzkumu, jednak první informace o radnici i o nejstarších hospodářských privilegích z počátku 16. století. Nedaleko náměstí, v městečku ovládaném evangelickou vrchností, vzniká bratrský sbor, po konfiskaci panství v roce 1547 a následném převodu do majetku panovníka přeměněný na farní (zpočátku utrakvistický, pak katolický) kostel Brandýsa, který nahradil jak starší brandýský farní kostel sv. Vavřince, tak patrně již nefunkční kostel sv. Petra v nově připojeném Hrádku. Oba kostely musely stát již koncem 13. století, vyloučit nemůžeme ani jejich posun do jeho první poloviny v souladu s výše naznačenými souvislostmi.

Geografická blízkost Brandýsa a Staré Boleslavi, oddělených jen řekou Labe, však znamenala i určité vzájemné ovlivnění. Lze předpokládat, že návrh výzdoby interiéru brandýského kostela sv. Vavřince, a vůbec celá koncepce tamních nástěnných maleb s výraznou mariánskou tematikou, pocházel z prostředí staroboleslavské kapituly jako instituce znalé křesťanské symboliky. Zda obdobná výzdoba existovala i v sousedním kostele sv. Petra, který byl ve středověku součástí církevního majetku, nevíme. Na druhou stranu nelze vliv kapituly přeceňovat, jak ukazují brandýská patrocinia, ve Staré Boleslavi neužívaná. V prostředí řemeslnických cechů snad výběr cechovního světce vycházel z přání dominantně zastoupených brandýských řemeslníků, vzhledem k tomu, že jejich členy bývali i boleslavští řemeslníci, a bezesporu s ohledem na poutě do Staré Boleslavi se i zde částečně uplatnila symbolika odkazující na toto slavné poutní místo.

---

⁵⁴Z. BOHÁČ, *Patrocinia*, s. 374.

Resumé

The saints in Brandýs nad Labem – Stará Boleslav, like other saints elsewhere, provided protection over sacral buildings and holy places and were selected by local craft guilds as their patrons. The oldest patrocinium is that of the church of St Cosmas and Damian, which is well-known especially as the place where St Wenceslas, the Prince of Bohemia, was murdered and initially buried. Prior to the middle of the 11th century, the church was replaced by St Wenceslas's basilica; there is a slightly later small church of St Clement very close to it. During the Baroque era, the Saint Wenceslas cult was complemented by the Marian adoration of the "Palladium of Czech lands"; which led to the construction of the pilgrimage church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary at the site of an older parish church. The Blessed Podiven, a local martyr, also has his chapel here, as did St Ludmila in the past.

In the nearby Brandýs nad Labem, the majority of churches are consecrated to early Christian saints – the Gothic churches to St Peter in the previously separate village of Hrádek, and to St Lawrence with mural paintings, and also the originally Renaissance church with an unusual patrocinium of the Conversion of St Paul. Baroque saints were also popular there, for instance St. Joseph Calasanz, the founder of the Piarist order, or St Rosalia, protecting from the plague, in whose honour chapels were built. And especially St Johann of Nepomuk, who is commemorated by several statues including the one on the square holding the Palladium of the Czech lands in his hand, instead of the cross. The chapel at the castle, however, was consecrated to the Three Kings during the Renaissance.

Craft guilds that started to be founded in Brandýs nad Labem from the mid-1500s, selected patron saints that were somehow related to their craft, either because the saints themselves used to perform that craft (St Crispin and Crispinian among cobblers, St Joseph among carpenters), or because of their attribute (St Peter with a key among locksmiths, St John the Baptist with the Lamb of God among furriers, St Lawrence with a gridiron among blacksmiths). Other popular saints included St Vitus, St Luke, St Wenceslas, St Homobonus, St Paul and St Roch, the patron of local bricklayers and stonemasons, to whom a chapel near a bridge vulnerable to flooding connecting Brandýs and Stará Boleslav was consecrated.

Románská bazilika sv. Václava
s přilehlým kostelem
sv. Klimenta
ve Staré Boleslavi.
Foto Kamil Voděra.

**Obrazová příloha ke studii Karin Pátrové Pod ochranou svatých.
Patroni sakrálních míst i profánních řemesel v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi**

Sv. Homobonus na korouhvi brandýského cechu krejčích, 1839.

OMPv, inv. č. HIS 1080,

foto Kamil Voděra.

Sv. Kryštof

na gotické nástěnné malbě

v kostele sv. Vavřince

v Brandýse n. L.

Foto Kamil Voděra.

Barokní socha sv. Jana Nepomuckého s Palladiem na brandýském náměstí.

Foto Kamil Voděra.